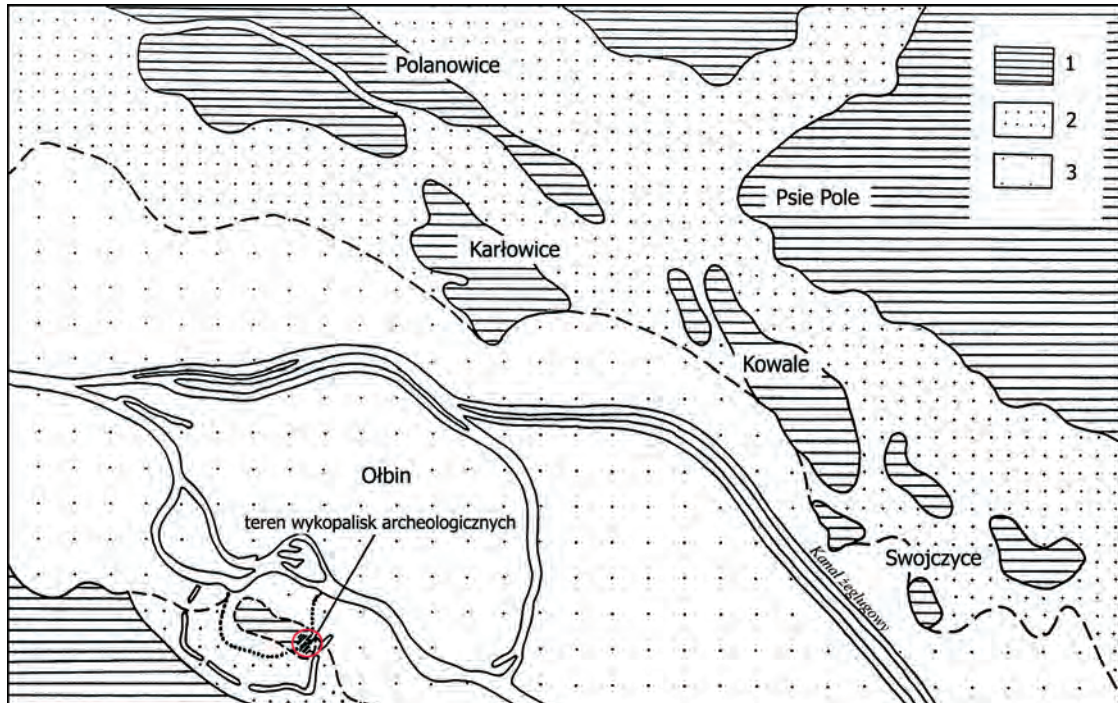

II. ZAGOSPODAROWANIE POŁUDNIOWO-WSCHODNIEJ CZĘŚCI WROCŁAWIA W OKRESIE PRZEDPARCELACYJNYM

Południowo-wschodnia część późnośrednio-wiecznego Wrocławia, będąca przedmiotem niniejszego opracowania, z geologicznego punktu widzenia była pierwotnie pozostałością wodnolodowcowego ostańca erozyjnego. Od strony południowej ostaniec ten był odizolowany od wysoczyzny płytką depresją, powstałą w wyniku działania wód powodziowych w najmłodszym holocenie. Od północy krawędź ostańca tworzyła stopień terenowy o wysokości około 3 m (pierwotna różnica terenu pomiędzy Nowym

Targiem, a rejonem ulicy Kacerska Górka/Ketzerberg) i opadała w kierunku koryta Odry (ryc. 14). Od wschodu krawędź ostańca zlokalizowana była w rejonie współczesnego koryta fosy miejskiej, zaś od zachodu kończyła się w rejonie późniejszego przebiegu starszej fosy miejskiej. Wykop przy ul. Wierzbowej znajdował się już w obrębie holocenijskiego dna doliny Odry (Chmal i in. 1993, s. 382-399; Chmal, Traczyk 1998, s. 275-278).

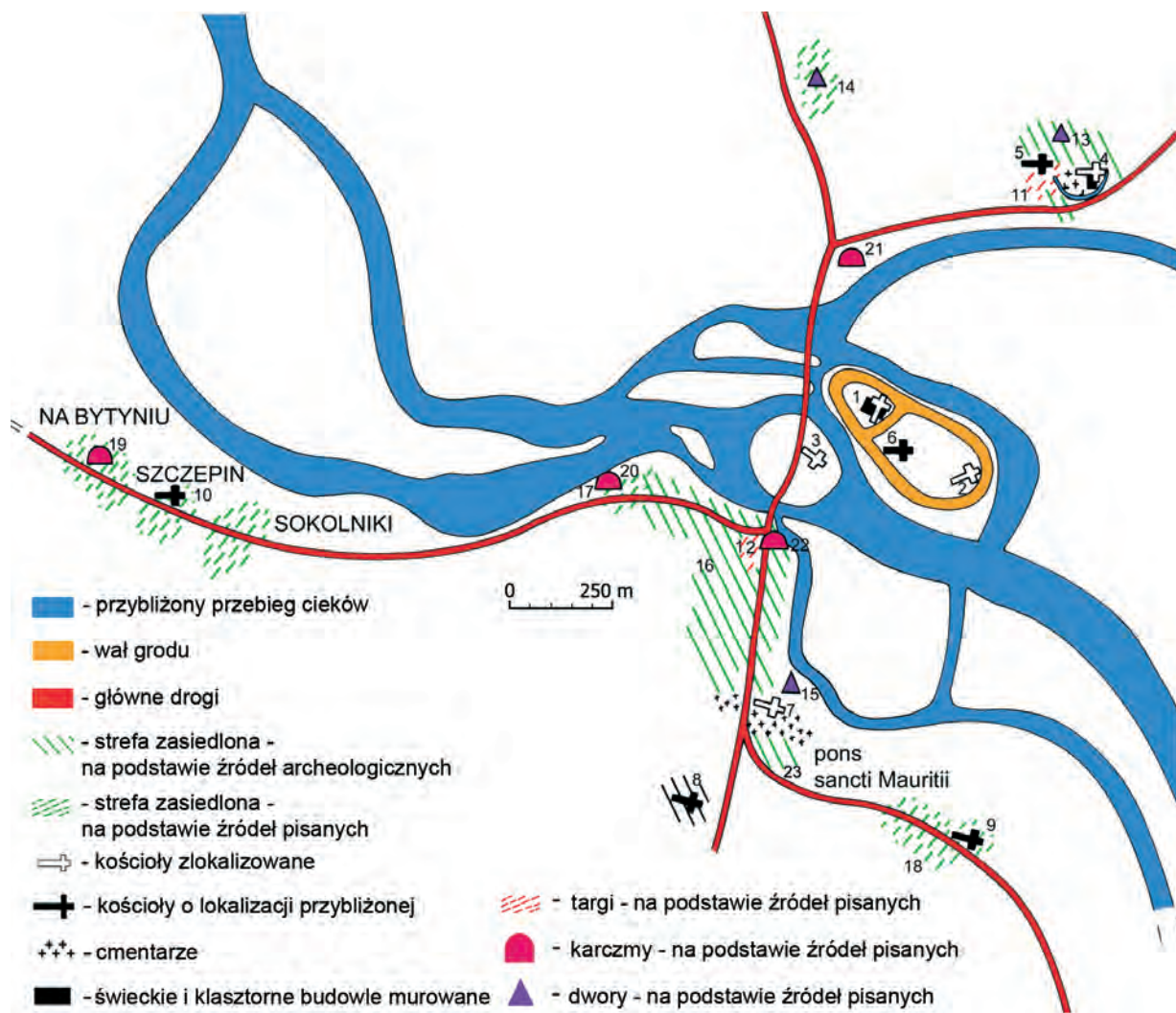
Ryc. 14. Szkic geomorfologiczny dna doliny Odry w rejonie Wrocławia. 1 – plejstocenijskie wyżyny morenowe i wodnolodowcowe; 2 – dno doliny Odry ukształtowane w holocenie przez wody powodziowe; 3 – dno doliny Odry uformowane przez meandrujące koryta. Wg H. Chmala i in. (1993)

Abb. 14. Geomorphologie des Flussbettes der Oder im Gebiet der Stadt Breslau. 1 – diluviale Moränen- und Wassergletscherhöhen; 2 – durch Überschwemmungen gestaltetes Flussbett der Oder; 3 – durch Mäandern der Flussbette gestaltete Flusssohle der Oder. Nach H. Chmal et alii (1993)

Najstarsze ślady obecności ludzkiej na tym terenie pochodzą z pradziejów. Na zabytki krzemienne oraz fragmenty ceramiki kultury przeworskiej natrafiono podczas badań posesji oznaczonej jako Nowa 40 (Bykowski i in. 2000, s. 249). Pojedynczy fragment ceramiki kultury przeworskiej odkryto w czasie prac badawczych na posesji Wierzbowa 3 (Babij i in. 2001, s. 84-85). Również pojedynczy fragment ceramiki

kultury przeworskiej odnaleziono w trakcie badań pobliskiego kościoła św. Krzysztofa (Bresch, Buško 1998, s. 415).

O wiele bardziej czytelne są ślady zagospodarowania omawianego obszaru w późnych fazach wczesnego średniowiecza (ryc. 15). Północną część obecnego placu Dominikańskiego zajmował cmentarz, założony zapewne jeszcze w 1. połowie XII w. (Wa-

Ryc. 15. Wrocław w XII w. Próba rekonstrukcji wg M. Młynarskiej-Kaletynowej (1986) z uzupełnieniami J. Piekalskiego (2000) i autora. 1 – gród z kaplicą grodową; 2 – katedra św. Jana; 3 – opactwo Augustianów z kościołem NM Panny; 4 – opactwo premonstratensów z kościołem św. Wincentego; 5 – kościół św. Michała; 6 – kościół św. Piotra; 7 – kościół św. Wojciecha; 8 – kościół św. Marii Egipcjanki; 9 – Kościół św. Maurycego; 10 – kościół św. Mikołaja; 11 – lokalizacja targu dorocznego przed kościołem św. Wincentego; 12 – przypuszczalna lokalizacja targu w osadzie lewobrzeżnej; 13 – dwór Włostowiców; 14 – dwór Mikory; 15 – dwór Gerunga; 16 – osada *ad sanctum Adalbertum*; 17 – osada żydowska; 18 – osada walońska; 19 – karczma na Bytyniu; 20 – karczma Birvechnik; 21 – karczma *ad fine pontis*; 22 – karczma klasztoru augustianów; 23 – ślady osadnictwa zlokalizowanego na południe od cmentarza przy kościele św. Wojciecha. Rys. N. Lenkow, K. Limisiewicz Abb. 15. Breslau im 12. Jahrhundert. Rekonstruktion von M. Młynarska-Kaletynowa (1986) mit Ergänzung von Piekalski (2000) und vom Autor. 1 – Burg mit Burgkapelle; 2 – Domkirche; 3 – Kloster der Augustiner mit Marienkirche; 4 – Prämonstratenserkloster mit Klosterkirche St. Vinzenz; 5 – Kirche St. Michaelis; 6 – Kirche St. Peter; 7 – Kirche St. Adalbert; 8 – Kirche zu Hl. Ägyptischen Maria; 9 – Kirche St. Mauritius; 10 – Kirche St. Nicolai; 11 – Jahrmarkt an Kirche St. Vinzenz; 12 – Mutmaßliche Lage des Marktes auf dem linken Oderufer; 13 – Hof der Familie Włostowic; 14 – Hof von Mikora; 15 – Hof von Gerung (*curia Gerungi*); 16 – Siedlung *ad sanctum Adalbertum*; 17 – Jiddische Siedlung; 18 – Wallonische Siedlung; 19 – Taberne „Na Bytyn”; 20 – Taberne Birvechnik; 21 – Taberne *ad fine pontis*; 22 – Taberne des Kloster der Augustiner; 23 – Besiedlung südlich vom Friedhof an Kirche St. Adalbert. Gezeichnet von N. Lenkow, K. Limisiewicz

chowski 2002, s. 118) i użytkowany do roku 1226 jako nekropolia parafialna (Maleczyński 1951-1964, nr 326) przy kościele św. Wojciecha (Piszczalowski i in. 1993, s. 35 i n.). Po roku 1226 aż do końca średniowiecza pełnił rolę cmentarza przyklasztornego (Konczewski i in. 2000, s. 7-97). Istnienie świątyni parafialnej i towarzyszącego jej cmentarza powiązane było z osadą (ryc. 15), zlokalizowaną w pobliżu tego kościoła i rozciągającą się na północ od niego, w kierunku Odry (Młynarska-Kaletynowa 1986, s. 44-45).

Cmentarz otaczał kościół od południa i zachodu, przyjmując plan wydłużonego owalu. Na południe od cmentarza odnaleziono ślady osadnictwa (ryc. 16) w postaci zespołu studzien, datowanych metodą dendrologiczną na 1. połowę XIII w. (Krapiec 1993, s. 380) oraz niktłe pozostałości warstwy kulturowej, odkrytej w obrębie posesji Nowa 40, datowanej ceramiką naczyniową na przełom XII/XIII w. (Bykowski i in. 2000, s. 67-120). Studnie zlokalizowane były mniej więcej w połowie północnego stoku wzniesie-

Ryc. 16. Wrocław, rejon pl. Dominikańskiego. Zagospodarowanie terenu w 1. połowie XIII w. A – kościół św. Wojciecha (w obrysie współczesnym); B – cmentarzysko przykościelne; C – zgrupowanie śladów osadnictwa w miejscu nowożytnej parceli Nowa 40. Zespoły studni: Zgrupowanie zachodnie: 1 – Kacerska Górka 12, ob. 2 (data dendrologiczna 1205 r.); 2 – Kacerska Górka 16, ob. 2 (1237 r.); 3 – Kacerska Górka 16/18, ob. 1 (1222 r.); 4 – Kacerska Górka 18, j. s. 8 (po 1228 r.). Zgrupowanie wschodnie: 5 – Kacerska Górka 23/25, ob. 3 (po 1230 r.); 6 – Kacerska Górka 27, ob. 1 (datowany ceramiką naczyniową na 1. połowę XIII w.); 7 – Kacerska Górka 27 ob. 2 (datowany na XIII w.); 8 – Kacerska Górka 27, ob. 4 (XIII w.); 9 – Kacerska Górka 27, ob. 5 (XIII w.). Opracował P. Konczewski

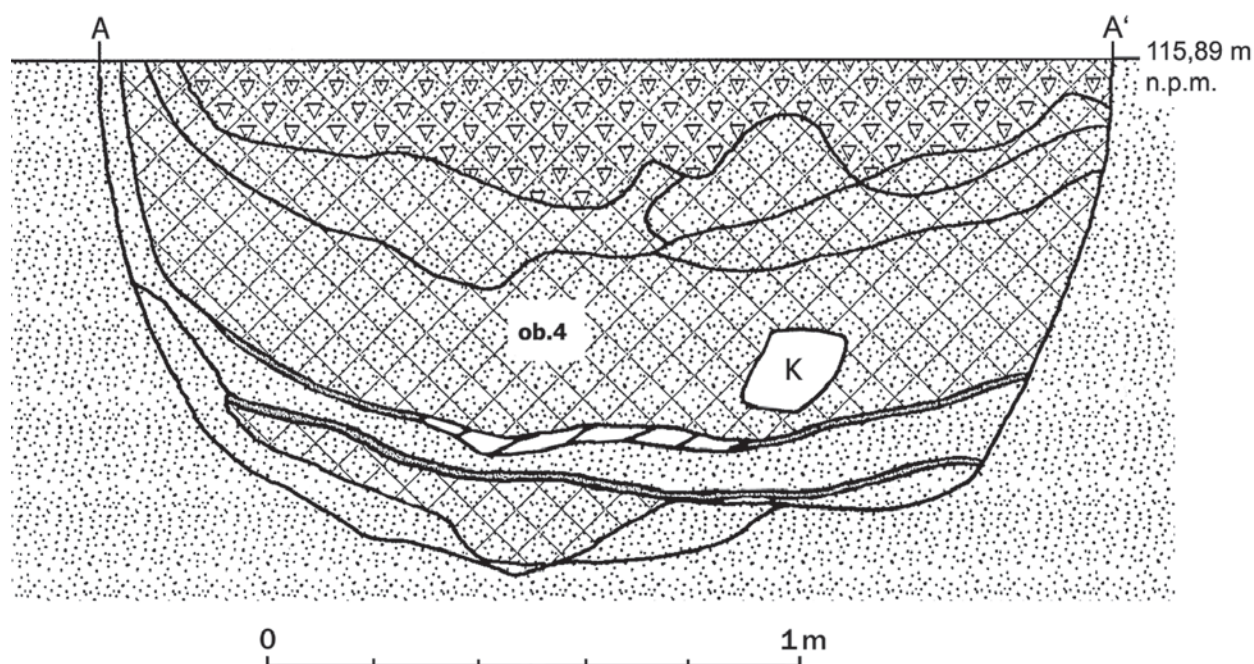
Abb. 16. Breslau, Dominikanerplatz in der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts. A – Kirche St. Adalbert (im heutigen Umriss); B – Friedhof; Siedlungsspuren unmittelbar an der neuzeitlichen Parzelle Neue Gasse 40. Brunnen: Westliche Gruppe: 1 – Ketzberg 12, Ob. 2 (Dendrodatum – 1205); 2 – Ketzberg 16, Ob. 2 (Dendrodatum 1237); 3 – Ketzberg 16/18, Ob. 1 (Dendrodatum 1222); 4 – Kacerska Górka 18, stratigraphische Einheit 8 (Dendrodatum nach 1228). Östliche Gruppe : 5 – Ketzberg 23/25, Ob. 3 (Dendrodatum nach 1230); 6 – Ketzberg 27, Ob. 1 (datiert durch Keramikscherben in die 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts); 7 – Ketzberg 27 Ob. 2 (13. Jahrhundert); 8 – Ketzberg 27, Ob. 4 (13. Jahrhundert.); 9 – Ketzberg 27, Ob. 5 (13. Jahrhundert). Bearbeitet von P. Konczewski

nia, którego kulminacja przypadała, jak się wydaje, w obrębie parceli Nowa 40. Wzniesienie to oddzielone było od cmentarza niewielkim zakłębieniem, w którym w okresie późniejszym przekopano fosę. Taka lokalizacja fosy podyktowana była zapewne możliwością dotarcia do wód gruntowych bez wykonywania głębokiego wkopu.

Również podczas prac wykopaliskowych przy ul. Biskupiej odkryto obiekty o charakterze osadniczym, datowane na XII/XIII w., tj. ziemiankę (ryc. 17) i budynek gospodarczy, odsłonięty po zachodniej stronie ulicy (Bykowski i in. 2000a, s. 37). Ślady intensywnego osadnictwa z końca XII i 1. połowy XIII w. odnaleziono w obrębie posesji przy ul. Biskupiej 1a i 2. Na niewielkiej powierzchni zachował się poziom pierwotnego humusu i przykrywających go nawarstwień oraz 9 obiektów nieruchomych wkopanych w podłoże, głównie ziemianek (Babij i in. 1999, s. 106-110). Osadnictwo przedlokacyjne na tym terenie interpretowane jest dwójako, jako oddzielna osada powstała na przełomie XII-XIII w. przy kościele św. Marii Magdaleny, lub też najbardziej na zachód wysunięta część osady zlokalizowanej przy

kościelnie św. Wojciecha (Młynarska-Kaletynowa 1986, s. 47; Piekalski 2002, s. 49-51)⁵.

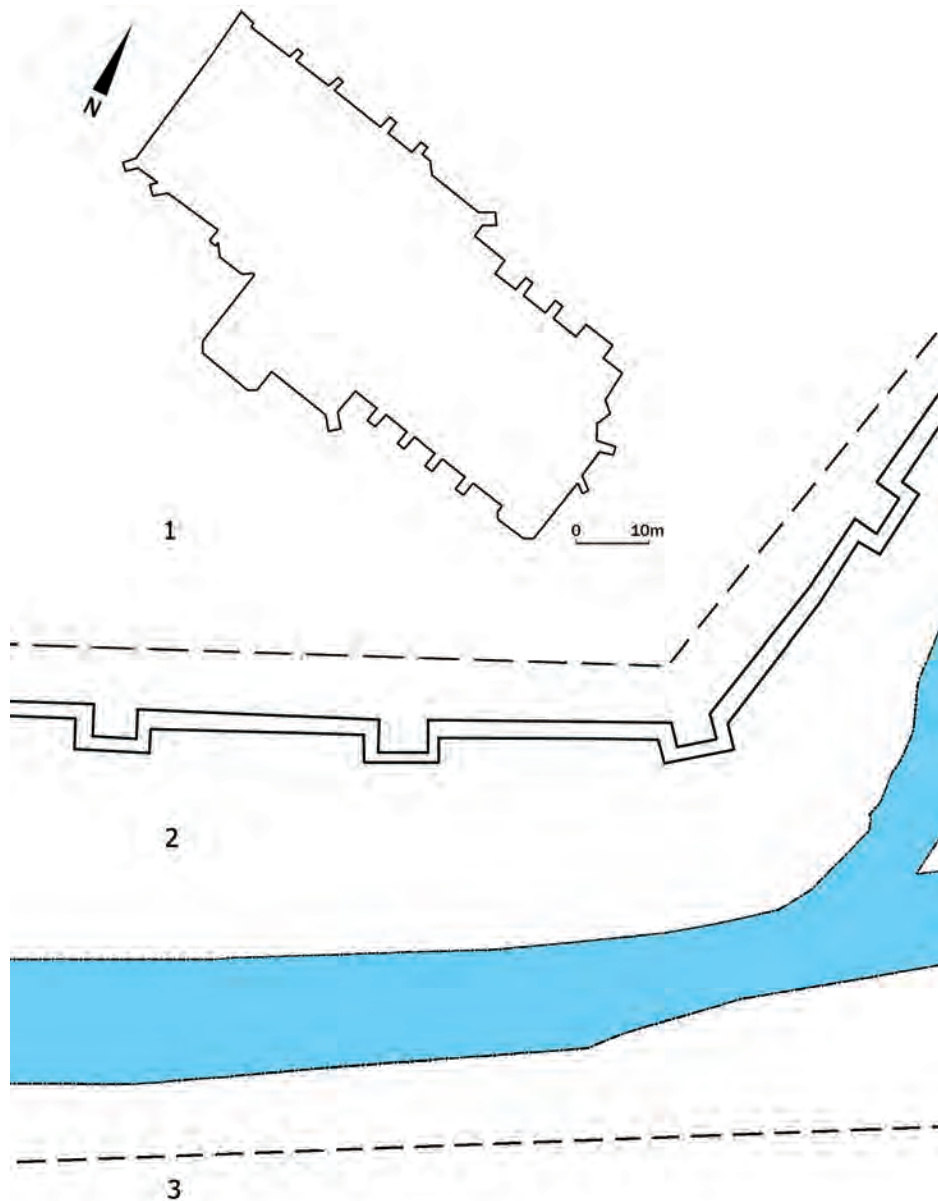
Wraz z włączeniem północnej części badanego obszaru w obręb miasta lokacyjnego i wytyczeniem najstarszej fosy miejskiej (czy też granicznego rowu) zaistniała potrzeba przekopania jej koryta w rejonie obecnego placu Dominikańskiego, a także w południowej części kwartału zabudowy ograniczonego ulicami Kazimierza Wielkiego – Szewską – Ofiar Oświęcimskich – Łaciarską. W celu uformowania koryta fosy należało wykonać przekop przez naturalne nawarstwienia pochodzenia plejstoceniowego (Chmal, Traczyk 1998, s. 275-278). Na podstawie źródeł historycznych wiemy, że nastąpiło to zapewne około 1261, a prace przy budowie fosy trwały do 1291 r., kiedy to zalano ją wodami Oławy (Goliński 2000, s. 3). Powstała w ten sposób tzw. Czarna Oława (zwana też Oławą Miejską). W północno-wschodniej części pl. Dominikańskiego fosa częściowo zniszczyła wspomniany wyżej cmentarz (ryc. 18). W trakcie badań w latach 1998-1999 odnaleziono pochówki związane z tą nekropolią po obu stronach fosy (Bykowski i in. 2000, s. 157-200). Na północ od fosy,

Ryc. 17. Ul. Kaznodziejska 3, sektor 2, profil nawarstwień w obrębie ziemianki z końca XII/ 1. połowy XIII w. Wg K. Bykowskiego i in. (2000a)

Abb. 17. Mäntlergasse 3, Sektor 2, Profil der Kulturschichten innerhalb der Grube. Ende des 12. – 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts. Nach K. Bykowski et alii (2000a)

⁵ Autor przychylił się do poglądu, że ślady rozproszonego osadnictwa odkryte przy ul. Biskupiej są peryferyjną częścią osady protomiejskiej, ułożonej na lewym brzegu Odry, tuż przy przeprawie na wyspy odrzańskie.

Ryc. 18. Schemat zagospodarowania pl. Dominikańskiego w 2. połowie XIII w. 1 – strefa kościoła św. Wojciecha, wraz z klasztorem i cmentarzem; 2 – pas umocnień miejskich (mur obronny, przedmurze, fosa); 3 – teren zajęty pod osadnictwo mieszczańskie
 Abb. 18. Dominikanerplatz in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts. 1 – Kirche St. Adalbert mit Kloster und Friedhof; 2 – Stadtbefestigung (Stadtmauer, Vormauer, Graben); 3 – Bürgerbesiedlung

zapewne już od około 1260 r., budowany był najstarszy pierścień murów obronnych (Goliński 2000, s. 3). Pas fortyfikacji miejskich rozciął omawiany obszar na dwie odrębne części. Północną włączono w obręb miasta jeszcze we wczesnym okresie dziejów miasta komunalnego. Południowa natomiast pełniła zapewne rolę przedmieścia. Po wykopaniu w 1. ćwierci XIV w. zewnętrznej fosy miejskiej (w swym głównym korycie istniejącej do dnia dzisiejszego) i zbudowaniu towarzyszących jej murów obronnych, starsza fosa stała się kanałem śródmiejskim, zaś ob-

szar położony pomiędzy fosami włączono w obręb miasta. Prace nad nowym pierścieniem fortyfikacji trwały najprawdopodobniej do 1348 r. (Goliński 2000, s. 3-4). Teren między fosami przez długi czas uważany był za przedmieście⁶. Jeszcze na planie widokowym Bartłomieja Weinerja z roku 1562 pomiędzy fosami widoczne są sady i tereny niezabudowane (ryc. 2).

⁶ Wiemy o tym z opisu Wrocławia autorstwa Bartłomieja Steina z lat 1512-13 (Żerelik red. 1985).